

Forord

Når man har læst en litterær tekst, der har gjort indtryk – et digt, en roman, en novelle – er man ikke færdig med den, selv om man er nået til sidste linje. Der melder sig altid en række spørgsmål. Hvordan skal jeg opfatte det, jeg har læst? Ligger der mere i teksten, end jeg umiddelbart har fået fat i? Hvad betyder slutningen på teksten? Hvorfor gjorde det indtryk på mig at læse den?

Tekstanalyse er en færdighed i at undersøge tekster så grundigt og detaljeret, at man når frem til kvalificerede svar på de spørgsmål, som står tilbage oven på den umiddelbare oplevelse af det, man har læst. Behovet for at kunne trænge dybere ind i en tekst er oplagt, når det drejer sig om et stykke skønlitteratur, som kan have mange betydningslag og komplekse indre sammenhæng. Vi ved, at der også i det tilsyneladende mest enkle H.C. Andersen-eventyr, hvis handlingsgang selv småbørn kan få mening ud af, findes flere betydninger end som så. I litteraturens hovedstrøm er der sjældent tvivl om, at den umiddelbare forståelse af teksten vil dække over nogle skjulte og formentlig vigtigere sammenhæng. En 'merbetydning', der ligger bag ved det, som den enkle, bogstavelige læsning giver fra sig. Endelig kan mange nyere litterære tekster forekomme så direkte uforståelige ved en første læsning, at der er brug for en grundigere undersøgelse af teksten for i det hele taget at få en sammenhængende betydning ud af den.

Således er der en indlysende forskel på det umiddelbare møde med teksten og den tekstanalytiske tilgang til den. Mellem oplevelsen – den spontant følelsesmæssige reaktion – og den omhyggelige analyse, der er en intellektuel aktivitet. Nogle ser en modsætning mellem oplevelsen og analysen. Man siger, at analysen ødelægger oplevelsen. Tværtimod, mener jeg. Når man gennem analysen finder frem til, hvilken dybere betydningssammenhæng oplevelsen har formidlet til en, og – ikke mindst – hvordan teksten sprogligt er formet, så den kunne gøre det, har man en

rigere og mere kompleks relation til det, man læser. Ved en genlæsning efter analysen er oplevelsen ikke forsvundet, men har fået en ekstra dimension. Der er en ny dybde og dynamik på færde i ens forhold til teksten. Den dybtgående analyse kan oven i købet i sig selv være en intellektuel oplevelse.

Tekstanalyse er imidlertid ikke alene en nyttig kunnen i forhold til skønlitterære tekster, der er kunstnerisk gennemarbejdede. Når man ser omkring i den verden af sproglig kommunikation, der omgiver os, får det tekstanalytiske blik nemt øje for, at alle meddelelser indeholder langt flere betydninger end dem, man umiddelbart opfatter. Det gælder reklamer, politiske budskaber og debatter, nyhedsreportager, ja enhver form for sproglige udsagn helt ned til den blot informative meddelelse i den sociale interaktion.

Når denne bog alligevel henter sine analyseeksempler fra skønlitteraturen, skyldes det ikke finkulturelt snobberi. Det skyldes dels, at vi i vores forhold til en skønlitterær tekst som regel har en mere intens oplevelsesdimension involveret end til de kortere tekster, vi møder i dagligdagen. Selv om en reklame for øl eller hundekiks kan være både sjov og raffineret, har vi altid en mere omfattende og længerevarende relation til en roman eller et digt. Dels skyldes det skønlitterære tekstvalg, at en kunstnerisk gennemarbejdet tekst oftest vil være kompleks i sin betydningsstruktur, rig, mangfoldig. Men af samme grund også svær at aflæse til bunds. Derfor gælder det generelt, at hvis man lærer færdigheden i at analysere en kompleks skønlitterær tekst, vil man bagefter være i stand til at analysere en hvilken som helst tekst. Derfor er den litterære tekst et godt sted at tage fat.

Den politisk kontroversielle professor i tysk litteratur Carl Roos skrev i 1946 med stor ligefremhed om sin opfattelse af tilgangen til de litterære værker: »idet vi læser et Digtværk, digter vi det om«. Siden da har flere teoretiske retninger inden for litteraturvidenskaben i 1970'erne og 80'erne med sofistikerede argumenter gjort nogenlunde det samme gældende. Roos' sprogvidenskabelige professorkollega Paul Diderichsen havde en anden opfattelse, da han opponerede: »en Litteraturprofessor, der fremsætter et

saadant Princip uden Reservation, har ophævet Litteraturoblikningen som Videnskab«. Divergensen er ikke af ny dato, og den er stadig aktuell.

Jeg har – som formuleret i *Teoriens topik* (1998) – en mere modereret videnskabsopfattelse, end Paul Diderichsen kunne have i sin tids sammenhæng. Men der behøver ikke herske tvivl om, at tekstanalysen, som her præsenteres, hører til den del af feltet, Paul Diderichsens taler for. Jeg hæger ikke om nogen praksisfjern, teoretisk idealforestilling om, hvad videnskab er. Og jeg er langt fra at identificere videnskabelighed med, at man anvender et indviklet, ofte pseudoeksakt begrebsapparat. Derimod er jeg på baggrund af mange års praktisk erfaring blevet funderet i den overbevisning, at det reelt kan lade sig gøre at frembringe et stort mål af sikker viden om en given teksts betydningsindhold og om den sproglige konstruktion, der formidler det.

Med formuleringen om *sikker viden* griber jeg tilbage Aristoteles' modsætning mellem, hvad vi kan *mene* om et emne, og hvad vi med en høj grad af sikkerhed eller måske endda uomtvisteligt kan *vide* om det. Holder man sig i tekstanalysen til det, man gennem iagttagelse *ved* og kan *dokumentere* i teksten, og kan man syntetisere iagttagelserne til en sammenhængende beskrivelse, der principielt er i stand til at gøre rede for alle dens dele og elementer, kan man kalde analysen videnskabelig. Meget sikker viden.

Men det er ikke den tilgang til de litterære tekster, der er den almindelige. Generelt kan man bruge litteraturen til mangfoldige formål. Fra ren underholdningslæsning til at have den som personlig dialogpartner i livets store og små spørgsmål. Tekstuddet rækker over en fantastisk skala; en læser kan altid finde en type af tekster eller nogle forfatterskaber, som matcher hans/hendes præferencer og behov, fra underholdning til refleksion.

Mere fagligt kan litteraturen bruges som kilde til historisk viden om menneskers tanker og følelser i andre tider og på andre steder i verden. Den kan bruges som et righoldigt materiale til at udforske den menneskelige psykes dybeste kringelkroge. Sigmund Freud havde et tæt forhold til litteraturen, og indflydelsen gik begge veje. Senere har den franske psykoanalytiker Jacques

Lacan med sin sproglige tilgang til det psykiske inspireret litteratur til læsninger helt ned i de lag, hvor man næppe kan komme ad anden vej.

Litteraturen kan også bruges til at illustrere spørgsmål, som man er politisk engageret i at få på dagsordenen, det være sig politiske, kønspolitiske eller identitetspolitiske. Selv rent økonomihistoriske forhold kan den ikke kun illustrere, men også vise sig at give en indgående forståelse af, som det f.eks. sker i Honoré de Balzacs indledning til *Illusions perdues (Bristede illusioner)*. For få år siden kunne den franske økonomihistoriker Thomas Piketty i sin spektakulære bog *Kapitalen i det 21. århundrede* trække direkte forbindelser mellem det, som 1800-tallets statistiske materiale fortæller, og det, som vi kan læse i samtidens romanlitteratur, Balzac, Jane Austen m.fl.

I og med at sproget repræsenterer den mest righoldige adgang til grundfunktionerne i vores mentale liv og til at spore, hvad der foregår i vores interaktion med verden sensorisk og perceptions-mæssigt, har litteraturen ligeledes på dette helt anderledes felt kunnet fungere som afgørende kilde. Omvendt har fænomenologiens og kognitionsforskningens synsvinkler kunnet demonstrere det litterære sprogs utrolige evne til at udtrykke både de elementære og de mest subtile nuancer i menneskenes væren i verden, fysisk så vel som mentalt.

Sammenlignet med denne omfattende, meget forskelligartede palet af tilgange til litteraturen har den fokuserede, dybtgående analyse af den enkelte tekst som sådan ikke været nogen fremtrædende disciplin. Man har nok ofte i litteraturfagene på universiteterne ladet forstå, at det var det, det handlede om, når man introducerede de studerende til fortolkning eller tekstlæsning. Men i mange sammenhæng har de anlagte synsvinkler været præget af forudgivne dagsordener og særlige intereresseområder af teoretisk eller anden art, som på skift har været fremme gennem årene. Hvor legitimt og frugtbart dette end kan være, har det skygget for udviklingen af færdigheden i, hvordan man analytisk afdækker den grundlæggende betydning af en tekst alene som en skriftsproglig konstruktion. Det er den færdighed, som denne bog er en indføring i.

Forord

Bogen er blevet til på grundlag af mange års erfaring med undervisning i tekstanalyse af denne art, nærmere betegnet 35 år. Den har fundet sted dels på Københavns Universitet i begyndelsen, dels i den længste senere periode på Aalborg Universitet. Jeg sender en stor tak til de mange studerende, som i deres skriftlige opgaver og specialeafhandlinger i så rigt mål har bevist, hvor anvendelig og frugtbar denne analytiske tilgang kan være. Især tænker jeg på de specialer, som med bemærkelsesværdige resultater har foretaget indgående analyser af svært tilgængelige, komplekse tekster så som romaner af Robbe-Grillet, digtsamlinger af Ursula Andkjær Olsen, Thomas Boberg og flere andre. Også en øjenåbnende forløbsanalyse af en stor gruppe danske folkeviser kunne jeg tænke mig at nævne i denne sammenhæng.

Til fremstillingen, som den her foreligger, har jeg fået værdifulde kommentarer fra professor Martin Zerlang, Københavns Universitet, og institutleder, ph.d. Per Krogh Hansen, Syddansk Universitet. Begge har i deres studietid på hvert sit sted og hvert sit tidspunkt været udsat for min tekstanalyseundervisning. Så vidt jeg kan vurdere, er det ikke kommet dem til skade. En varm tak til begge for deres kommentarer til denne bog og mere generelt for en stadig vedligeholdt faglig og venskabelig forbindelse, siden vi i sin tid mødtes omkring øvelser i tekstanalyse. Deres kommentarer har forbedret bogen, ingen tvivl om det. Ansvar for dens synspunkter og endelige udformning er dog fuldt og helt mit eget.

Denne bog går med sit fokus i en retning, som man kunne kalde *back to basics*: til teksten som sådan. Af den grund viser der sig synlige brudflader i forhold til de mange typer af forskelligartede teorier, der gennem de sidste årtier været på banen som hjælpemidler til at læse litteratur. I de afsnit, hvor disse teorier bliver omtalt, kunne der være tilføjet omfattende fodnoter med litteraturhenvisninger. Men jeg har begrænset dem til et udvalgt antal titler, hvorfra interesserede kan gå videre.

Bogen forsøger i det hele ikke at overtale ved at påkalde teoretiske autoriteter, lige så lidt som den giver sig af med subjektive gendigtninger af teksterne. Den handler om tekstiafgtagelser, der kan dokumenteres, og som i deres indre sammenhæng viser os teksternes dybe og komplekse betydningsmønstre.